უფალთან ყველა ცოცხალია:
ალექსეი ლიდოვის მოსაგონარი

მარიამ ჩხარტიშვილი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
თსუ, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი
mariam.chkhartishvili@tsu.ge

2025 წლის 29 მაისს ხანგრძლივი მძიმე ავადმყოფობის შედეგად 66 წლის ასაკში გარდაიცვალა რუსი ხელოვნებათმცოდნე და ბიზანტინისტი, ხელოვნების ისტორიის დოქტორი, რუსეთის ხელოვნების აკადემიის წევრი ალექსეი მიხეილის ძე ლიდოვი. ალექსეი ლიდოვი მრავალი ათეული ნაშრომის ავტორია, მათ შორის, 30 მონოგრაფიისა და გამოფენის კატალოგის.

ალექსეი ლიდოვმა ჰუმანიტარულ მეცნიერებებში ახალი მიმართულება – ჰიეროტოპია – დაამკვიდრა, რომელიც წმინდა სივრცეების შექმნასა და მათ კვლევას უკავშირდება. ეს ცნება და შესაბამისი მეთოდოლოგია მან XXI საუკუნის დასაწყისში შემოიტანა, რითაც საფუძველი ჩაუყარა ინტერდისციპლინურ კვლევით მიმართულებას, რომელმაც სწრაფად მოიპოვა საერთაშორისო აღიარება. ალექსეი ლიდოვი წმინდა სივრცის არსის გარკვევას პირველი რიგის ამოცანად განიხილავდა, ვინაიდან მას მიიჩნევდა ქრისტიანული კულტურის განვითარების მთავარ ფაქტორად.

მისი მიდგომით, ქრისტიანული გამოცდილება განისაზღვრება მრავალფეროვანი წმინდა სივრცეების შექმნით, სადაც ერთმანეთს ერწყმის ხატების (ანუ ორგანზომილებიანი გამოსახულებების), წმინდანთა ნაწილების, იკონოგრაფიული პროგრამების, ლიტურგიკის, სინათლისა და მუსიკის ეფექტები. აგრეთვე, ალექსეი ლიდოვის მეცნიერული შემოქმედების დამსახურებაა ისეთი ცნებების სამეცნიერო ბრუნვაში შემოტანა, როგორიცაა *სივრცული (სივრცულ-ლანდშაფტური) ხატი* და *ხატი-პარადიგმა*. ლიდოვი ხატად მიიჩნევდა არა მხოლოდ ბრტყელ ზედაპირზე შესრულებულ გამოსახულებას, არამედ ის ხატად მოიაზრებდა გარემოს, რიტუალს, მუსიკას, მეხსიერებაში შემონახულ სასწაულებს. ამგვარად, ხატი მის კონცეფციაში იყო მორწმუნის ცოცხალი გამოცდილება.

ქრისტიანობისთვის ყველაზე მნიშვნელოვანი ხატი-პარადიგმა იერუსალიმია. ამიტომაც იქცა იერუსალიმის სივრცითი (სივრცულ-ლანდშაფტური) სახის ანუ ახალი იერუსალიმის შექმნა შუა საუკუნეების ქრისტიანობაში ჰიეროტოპიური შემოქმედების ყველაზე გავრცელებულ გამოვლინებად. ახალი იერუსალიმის პროტოტიპი შეიძლებოდა გაგებულიყო როგორც რეალურად არსებული მიწიერი ქალაქი, ისე – მისტიკური, *წმინდა წერილში* ნახსენები ქალაქი, რომელიც არსებობის ახალ დონეს წარმოადგენს, ქრისტეს მეორედ მოსვლის შემდეგ დამკვიდრებულს. ახალი იერუსალიმის პროექტები მიზნად ისახავდა წმინდა პროტოტიპის – მიწიერი ან ზეციური იერუსალიმის – ასლების შექმნას და მისი მადლის გადატანას ახალ ადგილებში.

ალექსეი ლიდოვის წიგნმა *ჰიეროტოპია, სივრცითი ხატები და გამოსახულების პარადიგმები ბიზანტიურ კულტურაში* ისეთი ფართო აღიარება მოიპოვა, რომ ხელოვნების ისტორიისა და რელიგიური კვლევების ფუნდამენტურ ტექსტად იქცა. მის მიერ ჩამოყალიბებული ჰიეროტოპია დღეს ჰუმანიტარული კვლევის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მეთოდოლოგიურ ჩარჩოს წარმოადგენს და მომავალ თაობებს მისი ნაყოფიერი იდეები კვლავაც გაუხსნის ახალ გზებს.

მეცნიერის საერთაშორისო ცნობადობას მოწმობს თანამშრომლობისათვის მისი არაერთგზისი მიწვევა სხვადასხავა ავტორიტეტულ სამეცნიერო დაწესებულებაში, მაგალითად, პრინსტონის მოწინავე კვლევათა ინსტიტუტში და ბრიტანეთის აკადემიაში. ალექსეი ლიდოვი ლექციებს კითხულობდა მსოფლიოს სხვადასხვა წამყვან უნივერსიტეტში – ჰარვარდში, პრინსტონში, ოქსფორდში, კემბრიჯში, სორბონაში.

მეცნიერს კიდევ ბევრის გაკეთება შეეძლო და არაერთი განუხორციელებელი პროექტიც დარჩა. ალექსეი ლიდოვის გარდაცვალება უდიდეს დანაკლისს წარმოადგენს როგორც მეცნიერებისათვის, ასევე მათთვის, ვინც მას პირადად იცნობდა, რადგანაც ალექსეი იყო ღვთისმოსავი, ადამიანებისადმი კეთილგანწყობილი, კომუნიკაბელური პიროვნება.

მე მასთან მრავალწლიანი კოლეგიალური თანამშრომლობა და, გავბედავ და ვიტყვი, მეგობრული ურთიერთობა, მაკავშირებდა. ის გასული საუკუნის ოთხმოციანი წლების მიწურულს გავიცანი ქალაქ ლენინგრადში ერთ-ერთ საერთაშორისო სამეცნიერო ღონისძიებაზე. კერძოდ, ეს იყო სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის რუსეთის პალესტინის შემსწავლელი საზოგადოების ლენინგრადის განყოფილების მიერ ორგანიზებული საერთაშორისო კონფერენცია „რელიგიური მოქცევა: ლეგენდა და სინამდვილე“ (1988 წლის 23 – 26 მაისი). მაშინ ორივენი დამწყები მეცნიერები ვიყავით და ამ დონის საერთაშორისო კონფერენციაში მონაწილეობის მიღება უკვე დიდი წარმატება იყო ჩვენთვის.

ჩემმა მოხსენებამ *(საქართველოს განმანათლებლის, მოციქულთა სწორი წმ. ნინოს „ცხოვრების“ ატრიბუცია და დათარიღება)*, მახსოვს, ძალიან დიდი დებატები გამოიწვია. არაერთმა მეცნიერმა მიიღო კამათში მონაწილეობა. ზოგი მხარს უჭერდა წმინდა ნინოს *ცხოვრების* უძველესი ტექსტის ადრეული დათარიღების შესახებ ჩემ თვალსაზრისს, ზოგი კი კატეგორიულად ეწინააღმდეგებოდა. მე, ცხადია, ჩემ პოზიციას თანმიმდევრულად და, რაც არანაკლებ მნიშვნელოვანია, უაღრესად კორექტულად ვიცავდი. სხდომის დამთავრების შემდგომ ჩემთან მოვიდა, მაშინ ჯერ კიდევ ჩემთვის უცნობი, ალექსეი ლიდოვი და მომიწონა მოხსენება. ის კამათში არ ჩარეულა, რადგან ეს თემატიკა არ იყო მისი კომპეტენციის სფერო. თუმცა, მაგრძნობინა, რომ მოხიბლა მასალის მიწოდების ფორმამ და თვალსაზრისის დაცვის ჩემეულმა სტილმა. ეს, მართლაც, ძალიან სასიამოვნო კომპლიმენტი იყო ჩემთვის. ბუნებრივია, რომ ამის შემდეგ მასთან კომუნიკაციის სურვილი გამიჩნდა. ასე დაიწყო ჩვენი ურთიერთობა და მეგობრობა მისი ინიციატივით და გაგრძელდა ალექსეის სიცოცხლის ბოლომდე.

ალექსეი მიწვევდა მის მიერ ორგანიზებულ ღონისძიებებზე. სამწუხაროდ, მხოლოდ ერთხელ, საბჭოთა კავშირის დაშლამდე, შევძელი მისი მიწვევის მიღება. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდგომ კი, საშინელი ქაოსის ვითარებაში რუსეთში წასვლის არც საშუალ-

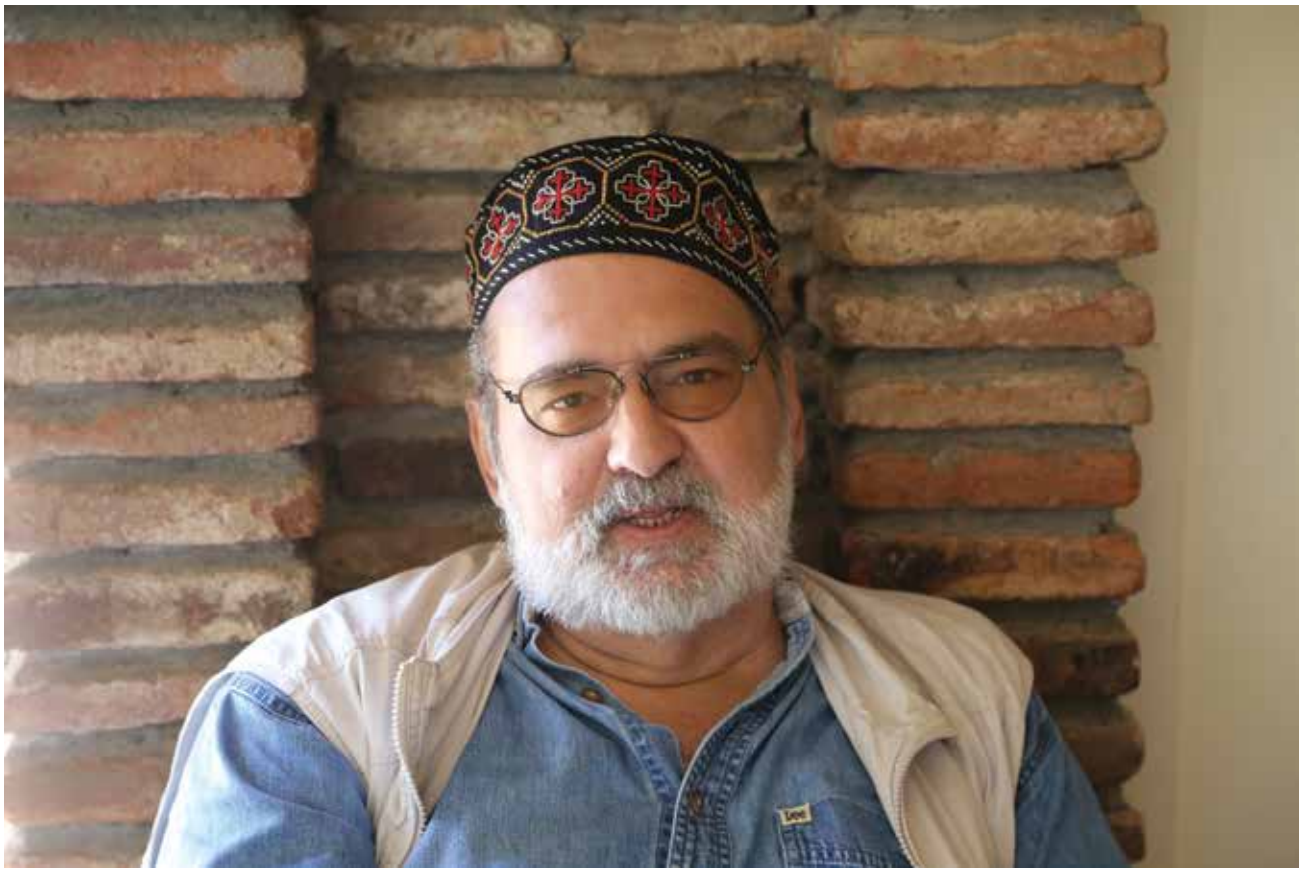

ება იყო და აღარც ამის სურვილი მქონდა. სამაგიეროდ, ალექსეი სტუმრობდა საქართველოს საკმაოდ ხშირად. ჩემ მიერ ორგანიზებულ არაერთი საერთაშორისო კონფერენციის მუშაობაში მიუღია მონაწილეობა. ყოველ ჩამოსვლაზე მჩუქნიდა თავის ახალ ნაშრომებს. საზოგადოდ, უაღრესად ნაყოფიერი ავტორი გახლდათ, ოღონდაც პუბლიკაციების დიდი ოდენობა მათ ხარისხზე უარყოფით გავლენას ვერ ახდენდა. ალექსეი ლიდოვს *ქართულ წყაროთმცოდნეობაშიც* აქვს გამოქვეყნებული გამოკვლევა.

საქართველოში ჩამოსვლისთანავე დაურეკავდა თავის მეგობრებს, მოიკითხავდა და შეხვედრაზე შეუთანხმდებოდა. ერთ-ერთი პირველი მათ შორის მე ვიყავი. ყოველი ასეთი შეხვედრა ჩემთვის ძალიან ბევრის მომცემი იყო პროფესიული კუთხით. ბოლო წლებში ჩვენ შეხვედრებს ჩემი დოქტორანტებიც შემოუერთდნენ. მათ იზიდავდათ ალექსეის არაჩვეულებრივი ერუდიცია, მის მიერ ქართული და, ზოგადად, კავკასიური კულტურის ცოდნის სიღრმე. არასოდეს იღლებოდა ტაძრების მოხილვით. საქართველოდან ისე არ წავიდოდა, მცხეთაში რომ არ მოელოცა. ჰქონდა ნატიფი გემოვნება, არ დამავიწყდება ფიროსმანის შემოქმედების მისეული ანალიზი. იყო ძალიან თავისებური, ერთი შეხედვით, თითქოს ქედმაღალი, მაგრამ სინამდვილეში უაღრესად თავმდაბალი ადამიანი. მაგალითად, ჩვენი ხანგრძლივი ნაცნობობის მანძილზე არასოდეს უთქვამს, რომ მამამისი ციური მექანიკის დარგში ფართოდ აღიარებული მეცნიერი იყო და რომ, ამგვარად, ის შთამომავლობით იყო რუსული კულტურული ელიტის წარმომადგენელი.

ბოლო წლებში ალექსეი მძიმედ დაავადდა. მიუხედავად ფიზიკური უძლურებისა, ბედს არ ეპუებოდა, ცხოვრების ჩვეული რიტმით გაგრძელებას ცდილობდა. სიცოცხლე ძალიან, ძალიან უყვარდა. 2021 წელს, უკვე ფაქტობრივ განუკურნებლად დაავადებული, ჩამოვიდა

საქართველოში დიდგორის ბრძოლის 900 წლისთავისადმი მიძღვნილ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის მიერ ორგანიზებულ კონფერენციაში მონაწილეობის მისაღებად. კონფერენციის მერე იმდენად ცუდად გახდა, რომ მრავალი თვით საქართველოში დარჩენამ და მკურნალობამ მოუწია. ახალგაზრდები, ჩემი დოქტორანტები, იყვნენ მისი უპირველესი შემწენი ამ მძიმე ვითარებაში და ნამდვილად ის რამდენიმე წელი, რომელიც ამის შემდგომ ალექსეიმ იცოცხლა, დიდწილად მათი დამსახურებაა. ამას თავად ალექსეიც აცნობიერებდა და მათი უზომოდ მადლიერი იყო. ალექსეის ამ დამოკიდებულებას მისი ქვრივიც მარიაც იზიარებს და შემთხვევითი ალბათ სულაც არაა, რომ ალექსეის ორმოცის აღნიშვნა ამ ქალბატონმა საქართველში ჩემი და ჩემი მოწაფეების გარემოცვაში ისურვა.

გარდაცვალებამდე ერთი წლით ადრე ალექსეი ლიდოვი მეუღლითურთ კვლავ ესტუმრა საქართველოს. ჩვენ მის საყვარელ ადგილას ანუ მცხეთაში შევხდით და ძალიან თბილი საღამო გავატარეთ ერთად იმ იმედით, რომ მომავალ წელს კიდევ შევხდებოდით. სამწუხაროდ, ეს მომავალი წელი უკანასკნელი აღმოჩნდა ალექსეისათვის და ჩვენ ვეღარ შევხდით

ჩემ მეცნიერულ შემოქმედებაზე ლიდოვისეულმა ჰიეროტოპიულმა კონცეფციამ მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა. 2006 წლიდან მოყოლებული ამ კუთხით წმ. ნინოს *ცხოვრების* უძველესი რედაქციის ანალიზს რამდენიმე ნაშრომი მივუძღვენი ქართულ და რუსულ ენებზე. მალე კი საერთაშორისო აკადემიურ მედიაში გამოქვეყნდება აღნიშნული მიმართულებით ჩემ სამეცნიერო ძიებათა სინოპსისი ინგლისურ ენაზე.

ალექსეი ლიდოვის გარდაცვალების დღეს მისი ფეისბუკის გვერდზე დაიდო პოსტი, რომელიც, დიდი ალბათობით, მის მეუღლეს მარიას/მაშას ეკუთვნის. ამ პოსტის წაკითხვამ ჩემზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა. ჯერ ერთი იმიტომ, რომ სწორედ მისი საშუალებით შევიტყვე ალექსეის გარდაცვალების შესახებ, რაც დიდი ელდა იყო ჩემთვის. მეორეც, პოსტის ავტორმა სულ რამდენიმე სტრიქონში შეძლო არსობრივ წარმოედგინა ალექსეის პორტრეტი. სწორედ ამ პორტრეტით მინდა დავამთავრო ეს მოსაგონარი (ამ პოსტს ჩემეული თარგმანით გთავაზობთ):

> დღეს გარდაიცვალა ალექსი ლიდოვი. გარდაიცვალა მტანჯველი ავადმყოფობის შემდეგ. შეერთო უფალს მისი ამაღლების დღეს. ჯერ კიდევ არ მაქვს ძალა ვილაპარაკო და ვწერო აქ იმაზე, თუ როგორი არაჩვეულებრივი ადამიანი იყო იგი, როგორი კეთილი და ბრძენი, როგორ შეეძლო ტკივილის, ტანჯვისა და წყენების დათმენა. ის სამუდამოდ ჩვენთანაა. ეს იმიტომ, რომ უფალთან ყველა ცოცხალია, ისევე როგორც ცოცხალია ჩვენი სიყვარული ალიოშას მიმართ.

ALL ARE ALIVE WITH THE LORD: *IN MEMORY OF ALEXEI LIDOV*

Mariam Chkhartishvili
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
TSU, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology
mariam.chkhartishvili@tsu.ge

Alexei Lidov (1959–2025), a renowned Russian art historian, Byzantinist, and founder of the concept of hierotopy-the study of creating sacred spaces – passed away at the age of 66 after a long illness. He authored numerous works, including thirty monographs, and lectured widely at leading universities worldwide. His ideas, especially the notions of spatial icons and image-paradigms, became fundamental in art history and religious studies. Mariam Chkhartishvili recalls her decades-long professional and personal friendship with Lidov, his visits to Georgia, his influence on her own scholarship, and his deep appreciation for Georgian culture. His death is described as a great loss to scholarship and to all who knew him.